

תכלת

יהדות של השראה

הרב ד"ר עידו פכטר

תורת ההתקרבות

בקריאת תורת הקרבנות חש האדם המודרני שהוא מקבל דרישת שלום מעולם קדום, שחלף ואיננו עוד. קרבנות היו פעם השפה שבה תיקשר האדם עם הנשגב. היתה זו שפה משותפת לבית המקדש העברי ולמקדשים האליליים. בשחיטת בהמות או עופות ובהבאת מנחות מן הצומח, עבדה האנושות העתיקה את אליליה. לא רק האדם המודרני מכיר בכך אלא גם הרמב"ם. בספרו 'מורה הנבוכים' הוא כותב את דבריו המפורסמים, שעבודת הקרבנות במקדש באה אך ורק מפני שזו השפה שהכיר העם העברי בתקופה העתיקה. ומפני שאלוהים אינו משנה את אופי האדם, השתמש אלוהים בעבודת הקרבנות כדי להטות את לב העם אליו.

כיום אנו חיים בעולם אחר, מתקדם בהרבה יותר. התפיסה האנושית הפכה לאבסטרקטית יותר, מה שהעתיק את עבודת האלוהים מן הקרבנות אל התפילה. בעקבות כך, גם עם ישראל ויתר במידה רבה על תורת הקרבנות והפך לעם המילים והספר. היה בזה אונס שנבע מרצון פנימי. סדר קדשים מן המשנה לא זכה לביאור מסודר או עיסוק הלכתי מעמיק. באופן פרדוקסלי, הרמב"ם, שהכיר במקורם הפגני של הקרבנות, היה פוסק ההלכה היחידי שעסק בהם באופן שיטתי.

כיצד יכול אפוא האדם המודרני לגשת אל ספר ויקרא? כיצד מתגברים על המחסום התרבותי שעומד בפני כל מי שאינו מעלה על דעתו ששחיטת חיות וזריקת דם יעוררו בו אי פעם רגשות רליגיוזיים? קושי זה מחייב אותנו לנסות

לצלול אל סודותיו של הספר, לקלף את הדינים הגלויים ולחשוף את המסר העומד מאחוריהם. כמו תמיד, אני מאמין שמאחורי החוק מסתתר סיפור, ומאחורי הנומוס נרטיב. האם אפשר לזהות עקרונות רוחניים מאחורי תורת הקרבנות, היכולים לעורר בנו השראה?

*

בעיני רבים, תורת הקרבנות נכללת בתורת המשכן. החולמים על בניין המקדש מייחלים באותה נשימה להשבת עבודת הקרבנות לחיינו. אך מסתבר שבתורה אין קשר הכרחי ביניהם. כך עולה מפסוקי החיתום של ספר שמות:

"ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן. ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם. ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלותו. כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם."

פסוקים אלה חותמים את מלאכת הקמת המשכן והצבתו, ואין בהם ולו איזכור אחד לעבודת הקרבנות. אדרבה, נראה שמבחינה מהותית אין בהם כל צורך. המשכן איננו 'בית עבודה', כפי שלימים יגדיר אותו הרמב"ם בפתח ספרו העוסק בהלכות הקרבנות. המשכן הוא 'בית בחירה', כהגדרתו השנייה של הרמב"ם בתחילת הלכות מלכים, אשר מהווה עדות לנוכחותו של אלוהים בתוך מחנה ישראל.

באמצעות הענן ששוכן על המבנה, אלוהים מתקשר עם בני ישראל ומאותת להם מתי עליהם לנסוע ומתי לחנות. פעילותו זו נעשית מאליה ואין היא תלויה באף קרבן כזה או אחר. ואמנם, ניכר ממלאכת הקמת המשכן, שאין המשכן נועד לשמש לעבודת קרבנות עממית. מזבח העולה היה קטן בגודלו והשאיר מקום של אמה על אמה בלבד לשריפת הקרבנות. רק ארבעה כהנים, בני אהרן, הופקדו על תפעול המקום. מלבד שני קרבנות התמיד, שהם קרבנות ציבור, לא נרמזו ולו פעם אחת לאורך פרקי ספר שמות, שהמשכן עתיד להיות מרכז עבודת הקרבנות של עם ישראל.

זו הסיבה שתורת הקרבנות ניתנת במועד אחר ובספר מיוחד. רק לאחר שהמשכן בנוי וגמור והשכינה שורה בו, קורא אלוהים אל משה מתוך האוהל ומצווה אותו בדיני

הקרבנות:

"ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמר. דבר אל בני ישראל אל
ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם."

הקריאה אל משה נראית מיותרת. מדוע לא מדבר אלוהים עם משה באופן ישיר כפי שהיה עד כה? דומני שתפקיד הקריאה הוא לנתק בין הקמת המשכן לדיבור שבא כאן. הקריאה לא באה מגבוה אלא מתוך המשכן. היא מברשת לנו שאלוהים כבר מצוי במשכן, וכעת הוא מזמין את משה לקבל חלק נוסף, אחר, שאיננו תנאי לשכינתו במקום. תורת הקרבנות היא תוצר המתאפשר בזכות התקדשותו של המשכן; היא לא תנאי או הגורם לקדושה זו.

*

הבחנה זו בין דיני הקרבנות לבניין המשכן מסומלת מבחינה גרפית באותן ארבע שורות ריקות שמשאיר סופר הסת"ם בין חיתום ספר שמות לראשיתו של ספר ויקרא, אבל היא נוכחת גם מבחינה לשונית. למרות שהמשכן הוא נושא גם של ספר שמות וגם של ספר ויקרא, המקרא מבחין בין כינויו המרכזיים בשני הספרים.

לאורך ספר שמות מרבה התורה לכנות את אותו מבנה מקודש בשם 'משכן'. השם 'משכן' מעיד על מבנה שאלוהים שוכן בו. זהו ביתו של אלוהים. לכן ברור מדוע לא יכול היה משה להיכנס למקום הזה עם תום בנייתו. אין אדם, ולו הגדול ביותר, שיכול להיכנס אל מקום שכינתו של אלוהים. לא יראה אותו האדם וחי ולא ישכון האדם בביתו וחי. שכינתו של אלוהים עלי אדמות דוחקת את מקומו של האדם. זהו הצמצום לו נדרשו בני ישראל בציווי על המשכן. כשם שאלוהים צמצם את עצמו כדי לתת מקום לעולם להתקיים, כך צוו ישראל לצמצם את מקומם כדי לתת מקום לאלוהים לשכון בתוכם.

בספר ויקרא נדחק השם 'משכן' הצידה, והוא מופיע פעמים ספורות בלבד. במקומו, כינוי אחר תופס את מרכז הבמה - 'אוהל מועד' ('ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמור'). הכינוי 'אוהל מועד' איננו מציג את המבנה כביתו האישי של אלוהים אלא כמקום המפגש שלו עם העולם. אלוהים כמו פתח את דלתות ביתו למבקשים לפוגשו והפך אותו למקום של התוועדות. לכן בספר ויקרא יכול היה משה להיקרא את אוהל מועד (ודוק, לא אל המשכן) ולדבר שם עם האלוהים. משהו נפתח.

תפיסה שונה זו של המקום ממשיכה ונותנת את ביטוייה גם בכינויי הקרבנות. הכינוי 'קרבן' איננו מופיע ולו פעם אחת בספרים בראשית ושמות. אלה מכונים שם בשמות שונים - עולה, שלמים, זבחים וכו'. גם כאשר מדובר על מזבח העולה בפרשת תצווה, נאמר: "וזה אשר תעשה על המזבח", ולא תקריב על המזבח. הכינוי 'קרבן' מופיע לראשונה בספר ויקרא, בתורת הקרבנות. שורשו הוא ק.ר.ב, מלשון התקרבות. כינוי זה שוב מלמד על אפשרות מפגשו של האדם עם האלוהים. הקרבת הקרבנות האדם לא מסתכמת בפעולה פולחנית חסרת פשר. הקרבת הקרבן מקרבת את האדם אל אלוהים ומביאה אותו להיוועד איתו באוהל מועד.

*

היבטים לשוניים אלה עשויים לברר לנו את הרעיון העמוק העומד מאחורי תורת הקרבנות. כאמור, המשכן של ספר שמות היה אקס-טריטוריה עבור האדם. הוא ייצג את שכינתו של אלוהים הדוחקת את רגלי האנושות. אל מול המקום הזה אנו יכולים לעשות עולות וזבחים ושלמים, אבל אין בכך כדי להפגיש אותנו עם הטרנסצנדנטיות האלוהים.

ספר ויקרא, על תורת הקרבנות שבו, מהווה מבחינה זו חידוש מרעיש. תורת הקרבנות מלמדת שכן אפשר להתקרב לאלוהים, למוטט את חומת הטרנסצנדנטיות, להיכנס אל ביתו ולהפוך אותו ממשכן מסוגר לאוהל מועד פתוח. ההיפוך הזה כרוך באבחנה לא-שגרתית אודות טבע האדם: **אנו מתקרבים כאשר אנו נותנים**. ההקרבה מחוללת את ההתקרבות. אם נחכה לאלוהים שירד אלינו הוא יישאר רחוק גם כשהוא בתוכנו. אך אם נקריב לו משהו משלנו אנו נמצא עצמנו קרובים אליו. הנתנה שלנו היא ששוכרת את מחיצת הזרות בינינו ובינו. כך יכול לזכות האדם בספר ויקרא, מה שלא זכה בו אפילו משה בספר שמות.

מסיבה זו אין הקרבנות מוצגים בפרשת 'ויקרא' כחובה קטגורית אלא כעניין נסיבתי. הווה אומר: רק אם קרה מקרה מסויים, מביא האדם קרבן. הצגה זו גורמת לכך שהקרבנות לא יהיו עניין שנוחת מלמעלה למטה אלא לדבר שצומח מלמטה למעלה, מן האדם. רק בדרך הזו הקרבן מבטא נתינה, המחוללת את ההתקרבות.

עיקרון זה ממשיך וכולט בהמשך. דרישה ראשונית בקרבנות היא שהם יגיעו מרצונו החופשי של האדם:

“אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב
אתו לרצונו לפני ה'.”

אילו היו הקרבנות פעולה מאגית שמשפיעה על אלוהים, כבתפיסה האלילית, לא היה כל מקום להקפיד על עניין זה. הפעולה היתה נעשית בין אם האדם מעוניין בה ובין אם לא. ואולם, התפיסה העברית גורסת שהאדם הוא שמחולל את ההתקרבות, ועל כן חייב הדבר לנבוע מרצונו החופשי. אחרת אין לקרבן משמעות.

מסר זה עומד גם מאחורי הדיפרנציאציה שמאפיינת את תורת הקרבנות. לא רק פרים מובאים אל המשכן. גם כבשים הזולים יותר מוקרבים על המזבח, גם עופות ניתן להקריב ואפילו מנחה זולה מן הצומח. הכל תלוי בנסיבות ובמצבו של האדם. אדם עני יכול לתת את נפשו גם בקרבן זול, ולכן יכול להתקרב גם באמצעותו. זהו הסוד המקופל במילה הראשונה הפותחת את תורת הקרבנות. דיני הקרבנות אינם פותחים באלוהים כי אם באדם: “אדם כי יקריב מכם”. ללמדנו שהקרבנות הם יותר תורת האדם מאשר תורת האלוהים.

*

תורת הקרבנות רחוקה בצורתה החיצונית מעולמנו העכשווי אך הרעיון המהפכני שביסודה אולי רלוונטי היום יותר מתמיד. אין לנו משכן ולא בית מקדש, אבל מערכת היחסים שלנו עם אלוהים ממשיכה להתקיים. ושם, מלמדת תורת הקרבנות, איננו צריכים לצפות שהוא ירד אלינו מניסים ופלאות. ההפך מכך; את קרבנו נשיג רק אם נדרוש מעצמנו להתעלות אליו. השקעה, נתינה והקרבה, הם המתכון לבקיעת החומה שבינינו לבינו. רק השקעה תניב פירות. אין קיצורי דרך בעניין הזה.

וכמו שהדבר נכון ביחס לאלוהים כך הוא נכון ביחסינו עם סביבתנו. בכל מערכת יחסים שאנו מקיימים הדרך להתקשרות היא לא הקבלה אלא הנתינה. אנו מתקרבים כשאנו מקריבים, אנו מתקשרים כשאנו נותנים, ואנו אוהבים כשאנו משקיעים. לא נופלים לאהבה, כביטוי האנגלי. את האהבה בונים.

רעיון זה חשוב במיוחד בעידן בו אנו מדגישים את זכויות הפרט ואת חוויית ה'מגיע לי'. הגנה על זכויות האדם היא חשובה ומקודשת, אבל עולם הקדושה של ספר ויקרא מציע לנו דרגה גבוהה מכך. זכויות יעניקו לנו הגנה וחיים אך לא בהכרח משמעות. את הערך המוסף לחיינו נקבל רק כאשר ניתן מעצמנו לאחרים. שם שוכן

סוד ההתקרבות. שם שוכנת המשמעות. שם יתאפשר לנו לצאת מגבולות עצמנו ולהפוך מאנשים בודדים ליצורים חברתיים. כך נממש באמת את צלם אלוהים שבנו. תורת ההתקרבות היא תורת האדם.